

EĞİTİMDE ZORUNLU DİJİTALLEŞME: UZAKTAN/ONLINE EĞİTİM UYGULAMALARINDA YAŞANAN SORUNLAR VE SOSYOLOJİK YANSIMALARI

Özet

Bu araştırma 2020 yılında ilan edilen pandemi ile birlikte eğitimde ve gündelik hayatta meydana gelen değişikliklerin nitelikli eğitimi ne yönde etkilediğini sosyolojik boyutlarıyla anlamak amacıyla yapılmıştır. Türkiye illerinden Niğde’de çeşitli özel ve devlet okullarında öğrenim gören öğrenciler ve görev yapan öğretmenler ile tamamlanan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Verilerin tümdengelim ile betimsel analiz edilerek yorumlandığı bu araştırmanın veri setini oluşturmak üzere amaçlı bir çalışma grubu seçilmiştir. Bu doğrultuda özel ve devlet okullarında görev yapan öğretmen, öğrenci ve idareci ile kayıt dışı görüşmeler yapılmış, bunlar içerisinden 25 öğrenci ve 14 öğretmen araştırma grubunu oluşturacak şekilde belirlenmiştir. Görüşmelerin ana hatlarını başta uzaktan eğitimin gündelik yaşama etkisi ve alışkanlıkların değişmesi olmak üzere öğretmen ve öğrencilerin eğitim süreçlerini etkileyen dijital okuryazarlık, eğitimde fırsat eşitsizliği ve esnek zaman algısı gibi konular oluşturmaktadır. Uzaktan eğitime geçişle birlikte hem öğretmen hem öğrenci hem de velilerin hayatlarında büyük değişiklikler meydana geldiğinin tespit edildiği araştırma sonuçları, özel okulda okuyan öğrenciler ile devlet okulunda okuyan öğrencilerin uzaktan eğitim dönemini farklı sosyo-ekonomik sınıflara mensup olmalarından kaynaklı farklı deneyimlediklerini

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 6 / SAYI 2 / NİSAN
2023

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Gürkan BAYINDIR
Doktora, Erciyes
Üniversitesi,
gurkanbayindir1@
gmail.com

ORCID: 0000-0001-
9145-0709

Ahmet Burak
KAHRAMAN
Doç. Dr. Erciyes
Üniversitesi,
aburakkahraman@
gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-
3995-1172

Gönderim Tarihi

Recieved
14.03.2023

Kabul Tarihi

Accepted
27.04.2023

Atıf

BAYINDIR, Gürkan,
KAHRAMAN, Ahmet
Burak (2023). “Zorunlu
Dijitalleşme:

Uzaktan/Online Eğitim
Uygulamalarında
Yaşanan Sorunlar ve
Sosyolojik Yansımaları”,
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (6/2), 101-134.
DOI:
10.59182/tudad.1265274

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Salgın, Uzaktan eğitim, Dijitalleşme.

IMPERATIVE DIGITALIZATION IN EDUCATION: PROBLEMS EXPERIENCED IN DISTANCE/ONLINE EDUCATION APPLICATIONS AND SOCIOLOGICAL REFLECTIONS

Abstract

This research was carried out in order to understand how the changes in education and daily life and affected quality education in sociological dimensions announced due to the pandemic in 2020. Phenomenology, one of the qualitative research designs, was used in this research, which was completed with students and teachers working in various private and public schools in Niğde, one of the provinces of Turkey. A purposeful study group was selected to form the data set of this research, in which the data were analyzed descriptively and interpreted. In this direction, informal interviews were made with teachers, students and administrators working in private and public schools, and 25 students and 14 teachers were determined to form the research group. The main lines of the interviews are mainly the impact of distance education on daily life and the change in habits, as well as issues such as digital literacy, inequality of opportunity in education and flexible time perception, which affect the education processes of teachers and students. The results of the research, in which it was determined that great changes occurred in the lives of both teachers, students and parents with the transition to distance education, show that students studying in private schools and students studying in public schools experience the distance education period differently due to their belonging to different socio-economic classes.

Key words: Education, Pandemic, Distance education, Digitization.

Giriş

Toplum, içerisinde çok fazla değişkenin yer aldığı, sosyal bilimcilerin farklı tanımlar üzerinde tartıştığı kapsamlı bir kavramdır. Bireyler arası ilişkilerin bir ürünü olması sebebiyle toplum, karşılıklılık ilkesi gereği hem etkileyen hem etkilenen bir yapıya sahiptir. Bu doğrultuda toplum, bireylerde olduğu gibi sürekli bir devinim ve dönüşüm halindedir. Toplumsal sistemler ve kurumlar da bu değişimlerden etkilenmekte, hızlı değişim süreci içerisindeki toplumsal bütünleşme, toplumsal kurumların değişime adapte olmaları ile gerçekleşmektedir (Apalı, 2016: 400). Bu hızlı değişim süreçlerinin bariz örneklerinden biri olan Covid-19 salgınının en bariz ve genel

çıkması dünyanın değişmiş olmasıdır. Tüm dünyayı etkileyen diğer global olaylar gibi, Covid-19 da bireylerin dünyayı bakış açısını, düşünme şeklini ve gündelik hayatlarını sürdürme şekillerini değiştirmiştir (Çakıroğlu, Pirtini ve Çengel, 2020: 88). Covid-19 salgınıyla birlikte alınan önlemler, bireylerin günlük yaşam deneyimlerini farklılaştırmıştır ve toplumsal kurumlara doğrudan sirayet etmiştir (Gül Ünlü, 2021: 1).

“Toplumsal sistemlerde meydana gelen önemli olaylar ani gereksinimlere ve bu gereksinimlerin karşılanmasına yönelik birtakım sorunlara neden olmakta, bu sorunlar eğitim dâhil tüm kurumları etkileyerek onları değişmeye zorlamaktadır” (Erol, 2011: 109). Doğrudan ilişkili olan toplumsal sistem ve eğitim kurumu dijitalleşen dünya ile birlikte eğitimin ihtiyaçlarını karşılamak için dönüşüme uğramaktadır. Uzaktan eğitim hayatımıza yeni giren bir olgu olmamasına karşın dünyada ve Türkiye’de 2020 yılında Covid-19 salgını sebebiyle zorunlu şekilde etkisini artırmış ve okul öncesinden yükseköğretime kadar eğitimin her kademesinden öğretmen ve öğrenciler bu durumdan doğrudan etkilenmiştir. Evde kalma sürecinde uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrencilerin okul ortamından uzaklaşmasına sebep olmuş ve böylece veliler ve öğretmen aileleri de bu durumdan dolayı olarak etkilendiği gözlemlenmiştir.

Bu dönemde gerçekleştirilen uzaktan öğretimde genel olarak iki yöntem izlenmiştir. Eş zamanlı (online/çevrimiçi) ve eş zamansız eğitim. Eş zamanlı, online eğitimde ses veya görüntü ile karşılıklı etkileşim halinde ders işlenmekteyken, eş zamansız eğitim ise tek taraflı bir anlatımın zaman sınırı olmaksızın sunu, ses veya video kaydıyla gerçekleşmesi şeklinde yürütülmüştür. Her iki yöntemde de etkileşim düzeyi yüz yüze eğitimde olduğu kadar etkili ve verimli olmadığı görülmüştür. Keskin ve Özer Kaya’nın (2020) 652 üniversite öğrencisi ile yapmış olduğu geniş kapsamlı çalışmada katılımcıların çok büyük çoğunluğunun (%84.4) uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim kadar etkili olmadığı yönünde görüş belirttiği görülmüştür. Bu sorunun sebepleri noktasında iletişimsel sorunlar ve teknolojik faktörler öne çıkarılmıştır. Özer ve Suna (2020) ise uzaktan eğitim sürecindeki verimsizliği öğretmen ve öğrenci düzeyinde dijital okuryazarlığın istenilen seviyede olmaması üzerinden açıklarken bu sorunun giderilmesi için dezavantajlı gruplara telafi eğitimlerinin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Salgından sonra da eğitim

süreçlerinin daha fazla dijital platformlarda sürdürülmesi ve bu sayede öğretmen ve öğrencilerin dijital kaynakları daha verimli kullanmasının sağlanması fikri ön plana çıkmıştır. Balaman ve Hanbay Tiryaki'nin (2021) yaptığı çalışmada öğretmenler sunulan teknik imkanların yeterli olduğu ve Türk eğitim sisteminin bu sürece hazırlıklı olduğu yönündeki görüşlerine karşın uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimde olduğu kadar verimli olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durumun çok boyutlu sebepleri noktasında ise etkileşim-iletişim sıkıntısı, ölçme-değerlendirme problemi ve fırsat eşitsizliği öne çıkmaktadır. Uzaktan eğitimin öğretmen bakış açısıyla değerlendirilmesi noktasında bir diğer kademe olan ortaokulda görev yapan 15 öğretmenle, Koşar ve Bakır'ın (2022) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada da uzaktan eğitimin farklı boyutlardaki sorunları tartışılmıştır. Çalışmada öğretmenler uzaktan eğitimin teknolojik ve boş zaman açısından belli avantajlar sağladığını dile getirmekle birlikte genel olarak olumsuz yönlerine odaklanmışlardır. Bu noktada derse katılma sorunu, donanım ve alt yapı eksikliği ve ders işleniş süreci ile ilgili sorunlar uzaktan eğitimin dezavantajları olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Kavuk ve Demirtaş'ın (2021) çoğu sınıf öğretmeni olan 43 katılımcıyla yaptığı çalışmada da genel olarak uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre dezavantajlı olduğu görülmektedir. Bu noktada öğretmenler sosyal hayatın kısıtlanması, stres ve psikolojik sorunların yaşanması, teknoloji kullanımındaki yetersizlik gibi sorunların uzaktan eğitimin niteliğini düşürdüğü yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta ise velilerin öğretim sürecine olması gerekenden daha fazla dahil olması sorunudur. Uzaktan eğitim olgusunun veli boyutuna bakılacak olursa, Yılmaz, Güner, Mutlu, Doğanay ve Yılmaz'ın (2020) yaptığı kapsamlı nicel araştırmada 3675 velinin görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmanın en genel ve çarpıcı sonucu katılımcıların %92,40'ının okulda verilen yüz yüze eğitimin uzaktan eğitimden daha değerli görmesi yönündeki istatistiktir. Arslan, Görgülü Arı ve Hayır Kanat'ın (2021) yaptığı araştırma ise ortaokul kademesindeki öğrencilerin ve velilerinin uzaktan eğitim döneminde yaşadıkları sıkıntılara ışık tutmaktadır. Bu doğrultuda 15 veli ile görüşmeler yapılmış ve teknik, bağlantı sorunlarının yanı sıra teknolojik materyallerin ve ders uygulamalarının kullanımındaki zorluklar ön plana çıkmıştır. Ayrıca öğrenci kaynaklı olan sosyal medya ve teknolojik materyal bağımlılığı, sorumluluk bilinci

eksikliği, beslenme ve uyku düzeni sorunu da ilgili dönemde yaşanan sıkıntılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma grubundaki katılımcılardan bazılarının ise ekonomik yetersizlikler sebebiyle uzaktan eğitim döneminde dezavantajlı durumda oldukları görülmektedir. Uzaktan eğitim döneminde velilerin

Salgın döneminde mecburi hale gelen uzaktan eğitim, toplumun kanayan yaralarından olan “fırsat eşitsizliğini” de perçinlemektedir. Eğitim hali hazırda Bourdieu’ya (2019) göre toplumsal eşitsizliğin bir yansıması niteliğindedir. Bourdieu sorunların habitus ve sermaye türleri farklılıkları temelinde eğitimde de tezahür ettiğine dikkat çekmekte ve “yeniden üretim” teorisini sunmaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2019). Bu teoriye göre yoksul çevreden gelen öğrencilerin yükseköğrenim alma olasılıklarının kendilerinden daha varlıklı olanlara göre düşük olduğudur ve böylece eğitim sistemi aileden gelen sermayeleri yeniden üretmektedir (Varışlı, 2021: 239-240). Bourdieu’ya göre eğitim toplumsal eşitsizliğin en somut göstergelerinden biridir ve eğitim ile bu eşitsizlik sürdürülmektedir. Eğitim, egemen olanın, kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek olanın, ayrıcalıklı haklarını yeniden ürettiği bir saha olarak tasvir edilmektedir. Okul, bu veçhesiyle tarafsız bir kurum değildir (Bourdieu ve Passeron, 2019).

Dijitalleşen eğitim döneminde de bu eşitsizlik durumu karşımıza çıkmakta ve gerekli materyallere sahip olmayan öğretmen ve öğrenciler ile sosyo-ekonomik sermayeleri daha yüksek olan bireylere göre dezavantajlı bir noktada konumlanmaktadır. Gürkan (2022) eğitim sistemindeki ayrıcalıkların süregelen durumunu şöyle ifade etmiştir:

“Eğitim sisteminin esas düzenbazlığı, ayrıcalığı yok sayarak yeniden üretmesi. Yani bir yandan durumu iyi ailelerden geldikleri için gerekli kültürel sermayeye sahip çocukların daha rahat ettiği bir ortam yaratırken öte yandan tüm şartlar eşitmiş gibi davranıp bu sermayesizlik yüzünden başarısız olan öğrencilere bunun kendi hataları olduğunu söylemesi” (Gürkan, 2022: 89).

Gürkan’ın (2022) ifade etmiş olduğu bu eşitsizlik ve tabakalaşma dijital okuryazarlık noktasında da görülmekte ve Bourdieu’nun düşüncelerinin temelinde yer alan önemli kavramlarından “habitus” ile açıklanabilmektedir. Habitus kavramı “insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları

sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokunu anlatır” (Bourdieu, 1996’dan akt. Palabıyık, 2011: 128). Bu doğrultuda habitusları gereği günümüzde dijital okuryazarlıkları farklı olan gruplar meydana gelmektedir.

Murat ve Bonacini’nin 2020’de yapmış oldukları çalışma doğrultusunda Fransa, Almanya, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık’ta öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kaynaklarının eksikliği ve uygun çalışma ortamı yetersizliği nedeniyle uzaktan eğitimden faydalanamadıkları görülmektedir. Bu eksiklikler bahsi geçen Avrupa devletlerinde olduğu kadar hatta daha ileri boyutlarda 3. Dünya ülkelerinde meydana gelmektedir. Evde kalma döneminde hemen hemen tüm faaliyetlerin uzaktan yürütülmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin daha sık kullanılmasına yol açmıştır. Böylece üst ekonomik sınıfa mensup ailelerde öğrenci statüsünde yer alan bireyler çevrimiçi derslere katılım noktasında alt ekonomik sınıfa mensup ailelerdeki öğrencilere göre daha avantajlı konumda yer almıştır. Bu noktada sağlıklı internet erişimi ve teknolojik materyaller (bilgisayar, telefon, tablet) ve bunların aile bireyelerine oranla niceliği belirleyici olmaktadır (Varışlı, 2021: 241). Eğitimdeki fırsat eşitsizliğini sayısal verilerle destekleyecek olursak dünyadaki yaklaşık 830 milyon öğrencinin okul dışında kullanabildiği bir bilgisayara sahip olmadığı, bu öğrencilerden 330 milyondan fazlasının ise bir internet bağlantısının bulunmadığı belirlenmiştir. Bu durum 3. Dünya ülkelerinde olduğu kadar ABD ve Avrupa ülkelerinde de belli oranlarda karşılaşılmaktadır. Bu veriler uzaktan eğitime erişebilme noktasında öğrenciler arasında büyük fırsat eşitsizlikleri olduğunu gözler önüne sermektedir (Özer ve Suna, 2020: 179).

Eğitimde zorunlu dijital dönüşümün yaşandığı 2020 yıllarında sorunun çok boyutlu olması bu araştırmanın genel problemini oluşturmaktadır. Bu sorunların eğitimin her kademesinde gözlemlenmesi ve çözüm yollarında karşılaşılan yetersizlikler bu çalışmanın gerekliliğini artırmaktadır. Dijitalleşen eğitimde sorunların çok boyutlu olması çözümün de aynı şekilde çok boyutlu bir düzen dahilinde sağlanacağı fikrini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda sosyal devlet anlayışı ile hareket eden devlet kurumları başta olmak üzere öğrenci, öğretmen ve velilerin içerisinde bulunacağı uygulanabilir projeler ile yapısal reformların gerçekleştirilmesi önemlilik arz etmektedir.

1. Eğitimde Dijital Dönüşüm: Uzaktan/Çevrimiçi Eğitim

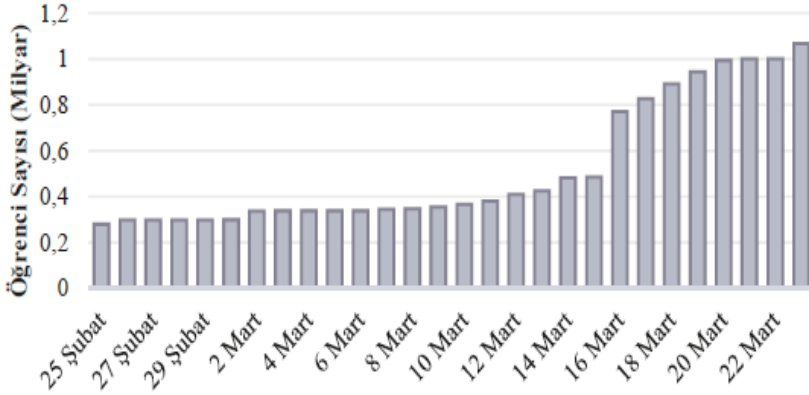
Tüm dünyada ve Türkiye’de Covid-19 salgını ile beraber popülerliğini artıran ve bir bakıma mecbur kalınan uzaktan eğitim, tarih boyunca farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. Birden çok unsuru içerisinde barındıran uzaktan eğitim, bireysel olduğu kadar toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzaktan eğitim öncelikle formal bir eğitim alanıdır. Öğretici ve öğrenenler için zaman ve mekân, örgün eğitimdeki duruma göre daha esnekler (Özarlan, 2008: 56). Dünyada ilk uzaktan eğitim çalışmaları 1728 yılında Boston gazetesinde, semboller ve kısaltmalar kullanan çabuk yazma sistemi olan steno dersleri ile başlamıştır. 1932-1937 yılları arasında ise ABD’de IOWA Üniversitesi’nde ilk eğitim televizyonu yayımlarına başlamıştır ve 1958 yılında İtalya Televizyon Okulu (Tele-scuola) projesi sayesinde birçok vatandaşı okuma-yazma öğrenmiştir (Arat ve Bakan, 2011, 365). Dünyada hemen hemen üç asır önce başlayan bu uygulamalar Türkiye’de bir asırlık bir geçmişe sahiptir ve başlangıcı Cumhuriyet dönemine tekabül etmektedir. Başlangıç dönemi olarak tasvir edilen 1923-1955 yıllarında uzaktan eğitim olgusu kavramsal olarak tartışılmaya başlanmış ve 1956-1975 yıllarında uzaktan eğitim mektuplar aracılığıyla daha da somutlaşmıştır. 20. Yüzyılın son çeyreğinde uzaktan eğitim çalışmaları daha ileri seviyelerde ve teknoloji yardımıyla gelişimini sürdürmüş ve radyo-televizyon bu noktada ön plana çıkmıştır. 1996 yılından itibaren ise internetin hayatımızda önemli bir yer tutmasıyla birlikte uzaktan eğitim web dünyasına geçiş yapmış ve günümüzde halen bu alanda gelişmeye devam etmektedir (Bozkurt, 2017).

Uzaktan eğitim, günümüz teknoloji çağında, bilişim teknolojisinin gelişmesi ve bireylerin bu teknolojilere erişiminin kolaylaşması ile 1990’lı yıllarda eğitimin geleceği olarak görülmekteydi (MacBrayne, 1995’den akt, Özer ve Suna, 2020: 177). Bu dönemde toplumun yenilikçi teknolojilere erişimi hızı ve dolayısıyla bilgisayar başta olmak üzere evde çeşitli donanımlara sahip olan kişi sayısı sürekli bir artış göstermekteydi (UNESCO, 2002). 2000’li yıllara gelindiğinde ise dünya çapında önemli bir güce sahip olan Amerika ve İngiltere’de uzaktan eğitim yaygınlaşmıştır. Yine aynı yıllarda Amerika’daki en büyük üniversite ve kolejlerin %96’sı öğrencilerine çevrimiçi dersler sunmakta ve 3 milyondan fazla

öğrenci bir veya birden fazla çevrimiçi ders almaktaydı (Allen ve Seaman, 2006'dan akt. Özer ve Suna, 2020: 177). Uzaktan eğitim döneminde eşzamanlı veya eşzamanlı olmayan olarak işlenen derslerin yanı sıra ders notlarının, derlemelerin paylaşılması, ödev sunumları, yoklama listesi, eğitim-öğretim dönem takvimi paylaşımı ve rapor paylaşımları gibi uygulamalar da çevrimiçi eğitim kapsamına tabi olmaktadır (Telli Yamamoto ve Altun, 2020: 26).

Tüm dünyada belli dönemlerde meydana gelen uzun süreli sokağa çıkma yasakları eğitim-öğretimin devamı için uzaktan ve çevrimiçi eğitime yönelmeyi gerekli kılmıştır. Toplumlar durağan birimler olmadığı için sürekli ve belli dönemlerde hızlı değişimlere maruz kalabilmektedir. Eğitim de bu noktada hayatın gerçekleriyle uğraşmak ve toplumsal değişime ayak uydurmak durumunda kalabilmektedir (Lenz, 2011'den akt. Gözübüyük Tamer, 2013: 47). Covid-19 salgını döneminde yaşanan hızlı toplumsal değişime belki de daha önce hiç olmadığı kadar eğitim sektörünü etkisi altına alıp belli dönüşümlere zorlamıştır. Hatta salgın dönemindeki mevcut Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'tan sonra 2021'de göreve gelen Mahmut Özer bu dönemi "eğitim sistemlerinin bugüne kadar yüzleştiği en büyük sorunlardan birisi" olarak nitelendirmiştir (Özer ve Suna, 2020). "Eğitim 11 Şubat 2020 tarihinde ilk olarak Moğolistan'da, iki ay içerisinde de Türkiye dâhil olmak üzere 195 ülkede durdurulmuştur" (Can ve Koroğlu, 2020: 370). Türkiye'de bu dönemde Covid-19 mücadele kapsamında mesleki ve teknik Anadolu liselerinde üretim kapasitesini harekete geçirildi. Temizlik ve dezenfeksiyon ürünlerinden maske üretimine, tek kullanımlık önlük ve tulumdan yüz koruyucu siperliklere kadar çok çeşitli ürünlerin seri üretimine geçilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020). Uzaktan eğitimde uygulanan stratejilerin eğitimin kalitesi ve erişim noktasında altyapısal sıkıntılar da meydana gelmiştir. 22 Eylül'de Türkiye Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sisteminin çökmesi bu sıkıntıların en somut örneği olup, bazı öğrenciler için uzaktan eğitimde tek opsiyon olan EBA'ya erişememe durumu fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk EBA sisteminin çökmesini olumlu olarak değerlendirirken; "Bu bizim için aslında olumlu bir haber. Talepte sıçrama oluştu." şeklinde ifade etmiştir (<https://www.nethaber.com>, 2020). Öte yandan UNESCO verilerine göre bu durumdan 990 milyona yakın eğitim alan kişinin etkilendiği tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler bu sayıyı dünya geneli

öğrencilerin %91'i olarak tespit etmiştir. Eğitim kurumları, tüm eğitim faaliyetlerini mevcut kurumsal yazılımları ve/ya da halka açık dijital platformları kullanarak sanal (çevrimiçi) bir öğretim modeline taşımıştır (Varışlı, 2021: 241).

Şekil 1. *Dünyada Covid-19 Nedeniyle Okulların Kapatılması ve Uzaktan Eğitime Geçiş Kararlarından Etkilenen Öğrenci Sayısı (25 Şubat–23 Mart 2020)*

Kaynak: Özer ve Suna, 2020.

Şekil 1'e göre Covid-19 salgınının tüm dünyayı etkisi altına aldığı 2020 yılının başında yaklaşık bir ay içerisinde bu durumdan etkilenen öğrenci sayısının sürekli bir artış gösterdiği görülmüştür. Türkiye'deki öğrenciler de mart ayı itibariyle uzaktan eğitime geçiş yapmıştır ve 2020 yılı mart ayının sonlarına doğru tüm dünyada bu durumdan etkilenen öğrenci sayısı 1 milyarın üzerine çıkmıştır.

Çevrimiçi öğrenme durumu çok yönlü bir süreç olması nedeniyle öğrenciler açısından çeşitli alanlarda öz yeterlilik göstermesi beklenmektedir. Bu doğrultuda öğreticiler öncelikle çevrimiçi derslerinde öğrencilerin teknoloji kullanma becerilerini belirleyip, iş birliği ile eksiklikleri gidermeye çalışabilirler (Yıldız ve Seferoğlu, 2020: 34). Eğitim-öğretimde uzaktan eğitime geçiş mecburi olsa da bu duruma karşı çıkan, önyargılı davranan gruplar da var olmuştur. Bu noktada bazı uzmanlar uzaktan eğitimi, yüz yüze eğitimin ruhundan yoksun olarak nitelendirirken, bazı otoriteler tarafından da bu sistemin sağlıklı mezunlar yaratacağı düşüncesi hâkimdir (Lau, Yang ve Dasgupta, 2020'den akt. Telli Yamamoto ve Altun, 2020: 26). Ayrıca Avustralya'da 2008 yılında yapılan

çalışmaya göre; dört üniversitede “karma eğitimle yürütülen derslerde öğrencilerin sadece %50’si ders materyalini sisteme yüklediği hafta takip ederken %40’ı ise haftalarca bekleyip tüm materyali bir oturuşta gözden geçirdiği ortaya çıkmıştır” (Gosper, Green, McNeill, Phillips, Preston ve Woo, 2008’den akt. Can ve Köroğlu, 2020: 372). Bu noktada uzaktan eğitimdeki kontrol edilememe ve eş zamanlı denetlenememe durumu verilen eğitimin etkinliğinin yüz yüze eğitimle kıyaslandığında azalmasına sebep olabilmektedir.

Uzaktan eğitimin bir artısı olarak ise engeli nedeniyle geleneksel eğitim süreçlerine katılamayan, uzak mesafede bulunması sebebiyle okula gidemeyen bireylerin eğitime daha rahat ulaşma fırsatı yönünde olmuştur. Ayrıca eğitim ücretleri nedeniyle zorluk çeken veya eğitime ara veren, yaşı dolayısıyla örgün eğitim süreçlerine katılmaya çekinen bireyler için uzaktan eğitim önem bir avantaj haline gelmiştir (Hassenburg, 2009; UNESCO, 2002 akt. Özer ve Suna, 2020: 177).

2. Eğitimin Sosyalleşme İşlevine Salgın Etkisi

Bireyin yaşamında doğrudan etkili olan ve dinamik bir yapı içeren sosyalleşme, hammaddesi dönüşüm olan bir kavram olarak sosyolojik açıdan önem arz etmektedir. Yapısal-fonksiyonalist yaklaşım, her toplumun temel amacının kendi varlığını devam ettirmek olduğu noktasına dikkat çekmektedir. Bunun yolu ise toplumun, kendi istediği duygu, düşünce ve hedeflere sahip bireyler yetiştirebilmedeki başarısından geçer (Aslan, 2015, 238). Bu doğrultuda toplumun devamlılığı için topluma yeni katılan bireylerin “toplumsallaştırılması” gerekmektedir. Toplumsallaşma yani sosyalleşme gelişigüzel bir süreç değildir. Sosyalleşme, ailede başlayıp eğitim ve okulla pekiştirilen bir süreçte tekabül eder. Bu süreçte bireyler toplum tarafından neyin onaylanıp neyin onaylanmadığının farkına varıp daha da önemlisi içselleştirebilmektedirler (Oktik, 2020, 7-8). Eğitim, bireyin kendini gerçekleştirmesini, çok boyutlu gelişimini ve yükseköğretim düzeyinde mesleki yeterliliğini sağlamaktadır. Bireyin kişisel gelişimi, dolayısıyla toplumsal düzenin ve gelişimin de bir ön koşulu niteliğindedir. Bu doğrultuda kültürün devamlılığı ve aktarımı, bireyin sosyalleşmesi, eğitimin toplumsal işlevleri noktasında önemli konumdur. İbni Haldun da bu görüşlere paralel şekilde eğitimi, bireylerin dünya görüşünü şekillendiren, insanı ileriye götüren ve

gerçeğin farkına varmasına vesile olan bir araç olarak tasvir etmiştir (Topal, 2021: 33).

Eğitimin sosyologlar için neden önemli bir mesele olduğunu, sosyolojinin kurucularından ve işlevsel ekolün en önemli teorisyenlerinden Durkheim, eğitimin çocukların sosyalleşmelerinde başat bir role sahip olduğunu ifade ederek açıklamaya çalışmıştır. Eğitim ve Sosyoloji kitabında okulu “toplumsal bütünleşmeyi sağlamayı amaçlayan bir toplumsallaşma aracı” olarak tasvir etmiştir (Varışlı, 2021: 239). Durkheim'e göre, “eğitim ve özellikle de tarih aracılığıyla çocuklar, toplumdaki ortak değerlere ilişkin, ayrı fertlerden oluşan topluluğu birleştirici bir anlayışa ulaşırlar.” Klasik işlevsel bakış açısıyla Durkheim toplumsal kuralların çocuklar tarafından içselleştirmelerinin eğitim sayesinde olduğu noktasında görüş belirtmektedir (Giddens, 2012: 732). Durkheim, toplumsal düzeni ve normları açıklarken bunların bireylerden bağımsız olduğunu ileri sürmektedir. Bireyler, okul ve eğitim aracılığıyla bu toplumsal düzeni ve kültürel normları öğrenmekte ve bu süreç yaygın eğitimle beraber hayat boyu sürebilmektedir.

Covid-19 salgınının tüm dünyada etkili olması ve salgın hastalık ilan edilmesinden sonra başta sağlık sektörü olmak üzere eğitim de bu durumdan en çok etkilenen alanlardan biri olmuş ve bazı mecburi dönüşümler yaşanmıştır. Uzaktan, çevrimiçi eğitimle derslerin devam etmesi ve evde kalma süreçleri öğrencileri hem akademik hem de sosyal açıdan etkilemiştir. Bu süreçte uzaktan eğitimin bir gereği olarak öğrenciler, eğitimlerini kendi kendilerine devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak yalnızlık, iletişimsizlik ve etkileşim yetersizliği gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Serçemeli ve Kurnaz, 2020: 42). “Eğitimler her ne kadar uzaktan yapılıyor olsa da sosyal ilişkilerimizi dijital olarak da devam ettirmeliyiz. Çünkü Covid-19 kaygısının sosyal tutumları önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur” (Lee, 2020'den akt: Bakioğlu ve Çevik, 2020: 113). “Her durumda, okulların kapanması öğrenme sürekliliğini sağlamak için hükümetlere ve öğretmenlere, öğrencilere, bakıcılara ve ebeveynlere eşi görülmemiş zorluklar getirmektedir” (Chang ve Satako, 2020'den akt: Can, 2020: 13).

Sanal ortamda, kuşkusuz yüz yüze olan sınıf ortamının sıcaklığını bulmanın imkânı yoktur. Bütün öğrencilerle göz teması kurabilen, karşılıklı etkileşimin anlık ve samimi olarak tezahür ettiği

sınıf ortamı, dijital mecralarda aynı etkinin uzağında kalmaktadır. Belki de internet üzerinden verilen uzaktan eğitimin en önemli dezavantajı budur (Acar, 2020: 293). Okuldan uzak kalma, iletişimin sanal ortamlarla sınırlı olması ve daha bireysel yaşam tarzının ön plana çıkması sonucu Durkheim'ın eğitimin işlevleri noktasında önem attığı “toplumsallaştırma” rolü sekteye uğramaktadır. Çoğu öğrencinin sosyalleşme ortamı olarak gördükleri okul içi süreçlerde, öğretmenleri ve arkadaşları ile etkileşiminin büyük oranda sona ermesi onların çevrimiçi derslere katılım ve motivasyon yönünden de olumsuz etkilemiştir.

Her toplumun olduğu gibi her okulun da kendine özgü bir kültürü vardır. Okul kültürü, okul içi süreçleri kapsayan ve etkileşim içerisinde olan bireyleri bir araya getiren değerler ve normların bileşimi olarak ifade edilmektedir (Kaysılı, 2020). Eğitim ve etkileşim vasıtasıyla öğrenilen ortak değerler, kültürel normlar ve dolayısıyla toplumsal bütünleşme bu dönemde gerektiği gibi sağlanamamaktadır.

3. Araştırmanın Problemi, Amacı, Soruları

Araştırma ilk olarak salgın döneminde kitlesel şekilde uzaktan/çevrimiçi eğitime geçilmesiyle birlikte yaşanan sıkıntıların gözlemlenmesi ile başlamıştır. Çalışmanın ana problemi bu sorunların çok boyutları sebeplerini araştırmaktır. Bu dönemde yaşanan sorunların sadece altyapı veya materyal kaynaklı değil aynı zamanda kültürel, ekonomik sermaye ve habitusla ilişkili olma durumu araştırma probleminin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise bu sorunların öğretmen-öğrenci bazlı anlaşılıp yorumlanması yönündedir. Araştırmanın sadece belli bir süre yapılan mülakatlarla sınırlı kalmayıp öğretmen ve öğrencilerle uzun vakit geçirilmesi, katılımcı gözlem yapılması ve devlet okulu, özel okul ayrımı yapılarak karşılaştırmalı değerlendirilmesi çalışmanın özgünlüğü noktasında önem arz etmektedir.

Araştırma sorularının odak noktasında öncelikle yapılan gözlemlerin merkezi olan gündelik hayat pratiklerinde meydana gelen değişimler yer almaktadır. Bu değişikliklerin eğitim öğretim hayatındaki yansımaları yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bir diğer önemli sorusu aynı dönemde yaşanan esnek zaman algısı üzerinedir. Öğretmenlerin çalışma hayatlarını, öğrencilerin ise gündelik hayatlarını esnekleştiren akşam-gece çalışmalarının onlar ve

aileleri üzerindeki etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bir diğer önemli sorusu ise çevrimiçi/uzaktan eğitimin sınıfsal boyutu olmuştur. Sosyo-ekonomik ve kültürel bazlı farklılaşmanın bu dönemde eğitimde kendisini hangi açılardan yeniden ürettiği sorusuna cevap aranmıştır. Bu noktada çalışmaya başlamadan önce öngörülen sorunların yanı sıra çalışma esnasında farklı problemlerin de olduğu tespit edilmiştir. Çalışma içerisinde üzerinde durulan uzaktan eğitim dönemindeki branş bazlı farklılaşma araştırma süresi içerisinde spontane gelişmiştir. Çalışma grubu içerisindeki öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinden hareketle çevrimiçi derslerin branş bazlı yansımalarının farklı olduğu yorumları bu araştırma için sonradan oluşan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma genel itibarıyla bireysel inanç ve eylemin kültürle kesiştiği, yaşanmış deneyimin dünyasını kapsamaktadır (Denzin ve Lincoln, 2021). Nitel araştırma desenlerden ise fenomenolojik desen işe koşulmuştur. Fenomenolojik araştırmalar kişilerin yeni gelişen olaylar ve olgular karşısında yaşadıkları deneyimleri irdelerek yaşanan deneyimin özüne ulaşmayı hedeflemektedir (Engelland, 2020'den akt; Öztürk, 2020: 80). Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir (Creswell, 2021: 79). Yeni gelişen olgu ve olaylardan kasıt bu çalışma özelinde Covid-19 salgınının eğitime, dolayısıyla öğretmen ve öğrencilere yansımalarıdır. Hem akademik hem de gündelik yaşamı doğrudan etkileyen salgın karşısında öğrenci ve öğretmenlerin deneyimlerinin özüne ulaşmaya çalışılmıştır.

Veri toplama aracı olarak çalışılmakta olan özel okulda ve özel eğitim kurumlarında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerle ve öğretmenlerle toplu ve bireysel mülakatlar gerçekleştirilmesinin yanı sıra çalışma grubuna yarı yapılandırılmış görüşme formları uygulanmıştır. Açık uçlu sorular hazırlanırken araştırmanın ana probleminin farklı boyutlarını iyi tanımlayabilmek amacıyla öğretmen ve öğrencilere uzaktan eğitimin etkilerini anlamaya yönelik ve yönlendirici olmayan bir yöntem izlenmiştir. Bu doğrultuda öğrenci ve öğretmenlere öncelikle çevrimiçi/uzaktan eğitim döneminin gündelik hayat pratiklerine etkisini irdelemek amacıyla sorular

yöneltilmiştir. Daha sonrasında öğretmenlerin çalışma hayatlarını, öğrencilerin ise öğrencilik sınırlarını esnekleştiren salgın dönemi zaman algıları ile ilgili sorular yöneltilmiştir ve farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Daha sonrasında çevrimiçi/uzaktan eğitim sürecinde branş bazlı karşılaşılan durumlar öğretmen ve öğrenci bazlı olacak şekilde fen bilimleri ve sosyal bilimler ekseninde değerlendirilmeye yönelik sorular sorulmuştur. Bunlara ek olarak uzaktan eğitim sürecinde eğitimde fırsat eşitsizliği olgusunun ne yönde seyrettiği ve dijital okuryazarlıkla ilişkisinin sorgulanacağı sorular hazırlanmaya çalışılmıştır. Sorular uzun süreli bireysel görüşmelerin yanı sıra toplu mülakatlarla öğrenci ve öğretmenlere iletilmiştir. Yapılan görüşmelere çoğunlukla not tutularak kayıt altına alınmış daha sonrasında deşifre edilip, kodlanarak tasniflenmiştir. Bazı uzun görüşmelerde ses kaydı alınarak daha sonrasında bilgisayar ortamında deşifre edilmiştir. Plansız ve okul dışında yapılan sohbetlerde ise önemli görülen veriler telefonda muhafaza edilip sonrasında bilgisayara aktarılmıştır.

Öğretmen ve öğrencilerle yapılan sohbetler ve ön görüşmelere ek olarak katılımcı şekilde yapılan gözlemler araştırmanın ve öğrencileri salgın öncesi sınıf içinde, salgın döneminde ise online ders esnasında gözlemleyebilme fırsatı, karşılaştırmalı analiz açısından avantaj sağlamıştır. Bir dezavantaj olarak bu süreçte MEB'e bağlı lise kademesindeki okullarda nasıl bir süreç yürütüldüğü sadece o okullarda okuyan ve çalışan görüşmecilerin yorumları ile sınırlı kalmıştır. Doğrudan bu liselere gidip gözlem yapılamamıştır.

Verilerin analizi noktasında ise Wolcott'un nitel veri analizi için 3 boyutlu yöntem analizi esas alınmıştır. Wolcott'a göre bu 3 yöntem betimleme, analiz, yorumlama şeklindedir. Betimleme yönteminde bulgular olduğu gibi yansıtılır, analiz yönteminde alıntılanan bulgular analiz edilip ilişkisel bir değerlendirme yapılır, yorumlama yönteminde ise diğer iki yöntemi kapsayacak şekilde yansıtılan veriler analiz edilir ve öznel yorumlar eklenmektedir (Arslan ve Demir, 2017: 203). Bu çalışmada Wolcott'un yorumlama yöntemi kullanılmıştır.

5. Çalışma Grubu

Çalışma grubu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Niğde'de bulunan özel okulda ve 2021-2022 eğitim öğretim yılında Niğde'de

bulunan özel kurs merkezindeki öğretmen ve öğrencilerden seçilmiştir. Çalışma grubundaki öğretmen ve öğrencilerin tamamı lise kademesinde yer almaktadır. Ayrıca öğretmenler görev yaptıkları kuruma, öğrenciler ise öğrenim gördükleri okula göre özel ve devlet olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma araştırmanın amacına uygun şekilde seçilmiş ve eğitimde fırsat eşitsizliği, dijital okuryazarlık gibi konularda farklılıklar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden biri olan amaçlı/amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yönteminde araştırmacının öznel deneyimlerinin de işe koşulması ihtiyacıyla birlikte (Baltacı, 2018) bu çalışmada da araştırmacı deneyimine göre çok fazla öğretmen ve öğrenciyle görüşülmesine karşın bunlardan sadece amaçlı bir grup seçilmiştir. Seçilen amaçlı grubun bilgi açısından zengin olduğu düşünülmüş ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Amaçlı örneklem seçiminde ise “aykırı durum” türü tercih edilmiştir. Aykırı durum türüne göre kültürel ve ekonomik sermayeleri yönünden farklılaşan özel okul ve devlet okulundaki öğrenciler tercih edilirken, öğretmenlerin aykırı durum örneklem seçiminde branş (sosyal ve temel bilimler) ve yaş (kuşak) faktörleri göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışma grubuna girecek kişilerin seçiminde amaca uygunluğun sağlanabilmesi için farklı branş ve yaş kategorilerden 14 öğretmen seçilmiştir (Tablo 1). Çalışma grubundaki öğrenciler ise cinsiyetlerinden bağımsız özel ve devlet okulunda öğrenim görme durumları ön planda olacak şekilde belirlenmiş ve 13 katılımcı özel okulda okuyan öğrencilerden 12 katılımcı ise devlet okulunda okuyan öğrencilerden seçilmiştir. Görüşmecilerden öğretmen olanlar K1, K2, K3... şeklinde Tablo 1’de, öğrenciler ise Ö1, Ö2, Ö3... şeklinde Tablo 2’de kodlanmıştır.

Tablo 1 Görüşme yapılan öğretmenlerin cinsiyet, branş, yaş ve göre yaptığı kurum dağılımı

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Branş	Yaş/Kuşak	Görev Yaptığı Kurum
K1	Kadın	Fizik	32/Y	Özel
K2	Erkek	Fizik	39/Y	Özel

K3	Erkek	Matematik	33/Y	Özel
K4	Erkek	Matematik	44/X	Devlet
K5	Erkek	Biyoloji	32/Y	Devlet
K6	Kadın	Biyoloji	32/Y	Özel
K7	Erkek	Kimya	55/Y	Devlet
K8	Kadın	Kimya	32/Y	Özel
K9	Kadın	Türkçe/Edebiyat	27/Y	Özel
K10	Erkek	Türkçe/Edebiyat	29/Y	Özel
K11	Erkek	Tarih	43/X	Devlet
K12	Erkek	Tarih	45/X	Özel
K13	Kadın	Coğrafya	41/Y	Özel
K14	Kadın	Rehberlik	25/Y	Özel

Öğretmenlerden katılımcılar seçilirken branşlara göre çeşitlilik olmasına dikkat edilmiştir. Böylece sosyal bilimler ve temel bilimlerin uzaktan eğitim etkilenme durumları karşılaştırmalı şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcı öğretmenlerin uzaktan eğitim döneminde dijital okuryazarlık noktasındaki yetkinliklerini belirleyebilmek amacıyla yaşları ve mensup oldukları kuşakları da dikkate alınmıştır. Geleneksel eğitime yatkın olan X kuşağı demografik gruba mensup öğretmenlerin tahmin edileceği üzere uzaktan eğitim döneminde gerekli donanımına Y ve Z kuşağı öğretmenler kadar hâkim olmasının güç olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin görev aldıkları okulların özel veya devlet olma durumları da göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda öğretmenlerin uzaktan eğitim döneminde öğrencileri özelinde gözlemledikleri eğitimde fırsat eşitsizliğini perçinleyen durumlar da irdelenmeye çalışılmıştır.

Katılımcı öğrencilerden örneklem grubu oluşturulurken ise devlet okulunda ve özel okulda eğitim gören öğrencilerin karşılaştırmalı analizinin yapılabilmesi için hemen hemen eşit sayıda (13 özel okul – 12 devlet okulu) öğrenci seçilmiştir (Tablo 2). Öğrencilerin veli meslekleri ise dijitalleşen eğitim döneminde fırsat eşitsizliğinin derinleşmesi noktasında yol gösterici olmaktadır. Veli mesleği, öğrencilerin içerisinde yer aldıkları yaşam alanlarını doğrudan etkilemektedir. Öğrencilerin kültürel sermayesini belirlemesinin yanı sıra ekonomik sermayeleri ile birlikte uzaktan eğitim döneminde gerekli teknolojik ürünlere veya donanımsal

altyapıya sahip olması noktasında çeşitli avantajlara ve dezavantajlara sebep olmaktadır.

Tablo 2 Görüşme yapılan öğrencilerin cinsiyet, eğitim gördüğü okul türü ve veli mesleği dağılımı

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Eğitim Gördüğü Okul	Veli Mesleği
Ö1	K	Özel	Memur
Ö2	K	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö3	K	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö4	K	Özel	Sağlık Çalışanı
Ö5	K	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö6	K	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö7	K	Özel	Öğretmen/İşletme Sahibi
Ö8	E	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö9	E	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö10	E	Özel	Büyük İşletme Sahibi
Ö11	E	Özel	Akademisyen
Ö12	E	Özel	İşletme Sahibi / Tüccar
Ö13	E	Özel	İşletme Sahibi/Tüccar/Çiftçi
Ö14	E	Devlet	Küçük İşletme Sahibi
Ö15	E	Devlet	Çiftçi
Ö16	E	Devlet	Memur
Ö17	E	Devlet	Çiftçi
Ö18	E	Devlet	Küçük İşletme Sahibi/İşçi
Ö19	K	Devlet	Memur
Ö20	K	Devlet	Sağlık Memuru
Ö21	K	Devlet	Emekli Esnaf
Ö22	K	Devlet	Memur
Ö23	K	Devlet	Şoför
Ö24	K	Devlet	Memur
Ö25	K	Devlet	Öğretmen

6. Bulgular

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular araştırma soruları paralelinde başlıklar altında sunulmuştur. Sonrasında belirlenen başlıklar altında çalışma grubunun ilgili araştırma temalarıyla bağlantılı hazırlanan sorulara verdiği cevaplar yorumlanmıştır.

6.1. Çevrimiçi/Uzaktan Eğitimde Gündelik Hayat ve Değişen Alışkanlıklar

Dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgınıyla birlikte öncelikle gündelik hayat ritüelleri sekteye uğramıştır. Gündelik hayatın birçok noktasında olduğu gibi eğitim alanında da bu rutinler sabit kalmamıştır. Eğitim, Covid-19 dönemi öncesinde çok büyük oranda okullarla sınırlı kalmaktayken salgın dönemiyle birlikte birtakım farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıklar öğretmen, öğrenci ve veliler ekseninde gündelik hayatın işleyişini ve alışkanlıklarını değiştirmeye mecbur bırakmıştır.

Evde kalma sürecinde derslerin işleyişinde genel olarak iki yöntem izlenmiştir; Bunlardan birincisi ve yaygın olanı online platformlar (Google Meet, Google Hangout, Skype, Zoom, Teams, Lifesize, Webex) üzerinden karşılıklı etkileşimli şekilde işlenen, aktif ses ve görüntünün kullanıldığı yöntemdir. Diğer yöntem ise öğretmen tarafından etkileşimsiz şekilde çekilen ders anlatım videosunun ilgili platforma (EBA, Youtube vb.) yüklenerek, zaman kısıtlaması olmadan öğrenci erişiminin sağlandığı yöntemdir. Her iki şekilde de okul içi süreçlerde gerçekleşen yüz yüze eğitimin sağladığı kendini ifade etme, sosyalleşme ve karşılıklı iletişimin yerini tutmamakla beraber etkileşimsiz uzaktan eğitim genel olarak çok daha dezavantajlıdır. Bu doğrultuda sadece okul içi süreçler değil sosyal ve gündelik pratiklerin zorunlu teknolojikleşmesi durumu söz konusu olmaya başlamıştır.

Sosyal hayatın kapatılmasının okul içi süreçlerdeki sosyal etkileşimi de bitirme noktasına gelmiştir ve eğitimin sosyalizasyon sürecini sekteye uğramıştır. Eğitim çevrimiçi şekilde devam etse de etkileşim aynı oranda kalmamıştır. Dijital olarak devam ettirilmek zorunda kalınan sosyal ilişkiler bireylerin gündelik hayat pratiklerinde değişiklik yapmalarını da mecbur kılmıştır. Bu durum öğretmen, öğrenci ve veli boyutlarıyla farklı alanlarda meydana gelmiştir ve ev içi süreçlere yansımıştır. Katılımcıların eve kapanma süreci ile ilgili değişen alışkanlıkları, olumlu-olumsuz etkileri, sosyal ve eğitsel boyutları aşağıda olduğu gibi aktarılmıştır.

“Hocam daha önce bizimkilerle hiç bu kadar uzun vakit geçirmemiştim. Bu kadar evde kalmak bana yaramadı. Şu okulları açın artık” (Ö5).

“Annem, babam, ablam, abim sürekli evde herkes. Ne ders çalışabiliyorum ne doğru düzgün kafa dinleyebiliyorum. Ufak tefek şeylerden tartışma çıkıyor sürekli.” (Ö19).

“Sabah akşam Youtube, ders, yemek, uyku. Sürekli aynı şeyleri yapmaktan hatta yemek yemekten bile sıkıldım. Eskiden kahvaltı falan yapmadan okula giderdim şimdi sabah iki saat online ders boyunca bir şeyler yiyorum.” (Ö14).

“Sabah yürüyüşlerini, sporu falan da bıraktık hocam. Online derslere de giresim gelmiyor. Bomboş yaşıyorum.” (Ö8).

“Evde duracağıma işyerine gidiyorum. Zamanımın çoğu işyerinde geçti pandemi döneminde. Okul zaten zaman kayıydı bana göre uzaktan dersler tamamen boş. Arkadaşları da buraya çağırıyorum görüşüyoruz, okulun eksikliğini hissetmedim hiç. Liseden mezun olayım yeter zaten işin başına geçeceğim.” (Ö12).

“Psikolojim bozuldu evde durmaktan. Derslere bir iki defa girdim bıraktım. Eskiden kitap falan okurdum, film izlerdim zaman buldukça, onları da bıraktım.” (Ö4).

“Aslında ben bu dönemde evde durmaya alıştım. 11. sınıf full evde geçince 12. sınıfta da açık liseye geçtim. Zor geliyor artık sabah kalkıp okula gitmek falan.” (Ö22).

“Eskiden pek televizyon izlemezdim artık tüm programların bağımlısı oldum sabah akşam Survivor izliyorum. Yeter ki online ders olmasın da...” (Ö21).

“Bizim çocuklarla sürekli face-time (görüntülü görüşme) yapıyoruz artık ama okuldaki ortamın tadını vermiyor.” (Ö10).

“Pandemi öncesinde markete, pazara alışverişe kimseyi gönderemezdik. Şimdi ailecek gidiyoruz en azından bir değişiklik olur diyor çocuklar. Öğlen herkesin dersi bitince gidiyoruz.” (K11).

Covid-19 salgını dönemindeki “evde kalma” süreci hayatın tüm alanlarını etkilediği gibi eğitim sektörünü ve dâhil olan bireyleri de etkilemiştir. Bu durum sadece eğitsel boyutla sınırlı kalmayıp gündelik hayata da sirayet etmiştir. Eğitim sektörünün iki önemli

boyutunu oluşturan öğretmen ve öğrencilerin yanı sıra veliler ve okul idarecileri/kurucuları da uzaktan eğitimden doğrudan etkilenmişlerdir. Katılımcı öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine bakıldığında aileleriyle geçirdikleri vakitten boş zamanlarını değerlendirme şekillerine, psikolojik durumlarından fiziksel aktivitelerine kadar birçok noktada alışkanlıklarının değiştiği görülmektedir. Özel eğitim kurumlarındaki idareciler veya kurucular uzaktan eğitim dönemini daha çok ekonomik kaygılarla geçirdikleri gözlemlenmiştir.

6.2. Çevrimiçi/Uzaktan Eğitimde Esnek Zaman Algısı

Covid-19 salgının en genel sonucu yaşamın değişmesi yönündedir ve öğretmenler için iş hayatı, öğrenciler için okul hayatı farklı şekillerde etkilenmiştir. Bu dönemde hayatın rutinleşmesinin yanı sıra rutin dışına çıkılma, standart zaman algısının değişmesi, esnemesi durumu da söz konusu olmuştur. Zaman algısı bireysel/psikolojik olarak farklılaşabilmekte iken salgın sürecinde kitlesel olarak yaşanan değişimler zaman algısını toplumsal boyutta etkilemiştir.

Eğitim sürecine doğrudan veya dolaylı şekilde tabii olan öğretmenler ve ailelerinin, öğrenciler ve ailelerinin uzaktan eğitim döneminde psikososyal sebeplerin etkisiyle zaman algıları dönüşüme uğramıştır ve başta ders saatleri olmak üzere eski alışkanlıkları esnek zamana adapte edilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bu dönemde esnek zaman algısından dolayı bireylerde boş zaman kavramı muğlaklaşmıştır. Bu durum mesai saati dışında derse ve eğitsel toplantılara girmek zorunda kalan öğretmenlerde ve aile üyelerinde daha belirgin görülmektedir. Aşağıda katılımcıların ve ailelerinin bu durumdan ne denli etkilendiklerine yönelik düşünceleri verilmiştir.

“Yüz yüze eğitim döneminde de çok çalışıyorduk ama maksimum 9-10 saati, mesaimiz belliydi. Uzaktan eğitimde tabiri caizse 7/24 çalışıyoruz.” (K12).

“Sabahımız, akşamımız hiçbir şey kalmadı. Gece 12’de, 01’de gruplarda yapamadıkları soruları paylaşıyorlar çocuklar.” (K3).

“Akşam geç vakitlerde toplantı yapıyor müdür. Kendimize vakit ayıramıyoruz o saatte neyin toplantısı? Katılmasak da olmuyor.” (K8).

“Açılan whatsapp gruplarının haddi hesabı yok. Her sınıfın ayrı ayrı var bir de kurumun, zümrelerin var. Sabah uyandığında 50-100 mesaj birikmiş oluyor bazen gruplarda. Gece gece en fazla ne kadar acil olabilir bir sorunun çözümü? Öğretemedik çocuklara belli bir saatten sonra mesaj atmamaları gerektiğini.” (K13).

“Çocuk üst üste 6-7 tane soru paylaşmış grupta, çözdüm gönderdim artık dinlenmeye geçecektim odaya, görür görmez yine soru paylaşmaya başladı. Ne zaman kendimize vakit ayırıp dinleneceğiz biz?” (K2).

“Whatsapp soru çözüm grubunda akşam saatlerinde soru gelince çözmüyordum. Öğrenciler artık özelden mesaj atarak sorunun fotoğrafını gönderir oldular. Gruptan cevap yazmamamın sebebi aslında zamansız soru attıklarını fark etmeleriydi ama hiç öyle düşünmeyip özelden attılar göreyim de cevap yazayım diye. Tüm hayatımız sabah akşam ders, soru oldu” (K1).

“Rehber öğretmen olduğumuz için branşımız gereği öğrencilerin sadece dersleriyle ilgili değil her şeyleriyle ilgileniyoruz. Gece gündüz fark etmiyor onlar için, hiç olmadık saatlerde keyfi arıyorlar, mesaj atıyorlar. Çok basit bir şey bile olsa açıp internetten bakmak yerine bize soruyorlar, hazıra çok almışlar. Normal zamanda da böyleydi ama uzaktan eğitime geçildiğinden beri özel zamanımız kalmadı, devlet lisesinde böyle değildir belki ama özel okullarda durum bu.” (K14).

“Özel dersi bazen geceye doğru alıyorum nasılsa Zoom’dan yapıyorum diye ama benim için de zor olmaya başladı. Kendimi geçtim eşime, çocuğuma vakit ayıramıyorum bazen.” (K5).

Yukarıdaki beyanlarda görüldüğü gibi görüşme yapılan ve öğretmenlerden özellikle özel sektörde görev yapanlar salgın döneminde uzaktan eğitime geçilmesi ile beraber zaman algılarının değiştiği ve büyük bir esneklik göstermek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin mesai saatlerinin esnemesi sebebiyle gündelik hayatta zaman algılarının da değiştiği görülmektedir. Öğretmenlerin çoğu bu durumdan belli oranda rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu rahatsızlığın sebebi sadece mesai saatleri dışında yapılan online dersler değil whatsapp gruplarındaki (hatta bazen özel mesaj olarak gönderilen) zaman sınırı olmayan soru

çözümleri, akşam saatlerinde yapılan toplantılar ve öğrencilerin bireysel sorunlarıyla ilgilenmenin getirdiği ekstra mesai sorunudur ve bu durum tam katılımcı şekilde paralel yönde gözlemlenmiştir. Tüm bu alışılmışın dışında gerçekleşen öğretim faaliyetlerine dair öğrencilerin düşünceleri aşağıdaki şekilde yansımıştır.

“Okulun online dersleri sabahın köründe başlıyor, yoklama alıyorlar bir de. Anneler EBA derslerini de dinle diyor. Gece de kendim Youtube’den ders dinliyorum. Önceden en azından okuldan gelince dinlenip biraz çalışır uyurdum şimdi sabah akşam televizyon, bilgisayar başındayız.” (Ö24).

“Akşam geç saatlere online soru çözüm saati koyuyorlar ben pek girmek istemiyorum ama ailelere haber verdikleri mecbur giriyorum. Okul zamanında olduğu gibi olsaydı bari akşam 18.00’den sonra okula dair bir şey görmek istemiyorum.” (Ö7).

“Hocanın işi oluyordu bazen gece yapıyorduk özel dersi, online zaten saati fark etmiyor.” (Ö6).

“Ben gece başlıyordum sabaha kadar gidiyordu. Okul olmayınca sabah yatıyordum öğleden sonra 4-5 gibi uyanıyordum. Ramazan ayında hissediyordum gibi kendimi, o zamanda sahura kadar oturur sabah yatardım” (Ö14).

“Çalışırken nasılsa sabah erken uyanmayacağım diye saati kontrol etmediğim zamanlar oluyor. Yapamadığım soruyu çekip atıyorum whatsapp grubuna, çok geç saatte paylaştığımı fark etmiyorum bazen, kasıtlı değil.” (Ö5).

“Gecem gündüzüm birbirine girdi. Ne yaşadığımı anlayamadım ki.” (Ö20).

Bu görüşlerden hareketle salgın döneminde okulların kapatılıp uzaktan eğitime başlanmasıyla beraber öğretmenlerin olduğu gibi öğrencilerin de zaman algısı değişmiş ve bu durum gündelik hayatlarına yansımıştır. Farkında olmadan zamanı takip edemedikleri ve alışkanlıklarının değiştiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Zaman algısının değişmesini olumlu yönde kullanan ders çalışma veya işleme sürelerini esneten öğrenciler olduğu kadar bu durumdan memnun olmadığını belirten ve öğretmenlerde olduğu gibi okul saatleri dışında

derslerle ilgili herhangi bir sürece katılmak istemeyen öğrencilerin olduğu tespit edilmiştir.

6.3. Çevrimiçi/Uzaktan Eğitimin Pedagojik Yansıması: Temel Bilimler ve Sosyal Bilimlerin Karşılaştırmalı Analizi

Türkiye’de acil ve zorunlu şekilde uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte sadece EBA değil devlet okulları ve özel kurumlarda gerçekleştirilen uzaktan veya çevrimiçi eğitim çalışmaları kapsamında işlenen derslerde daha çok temel dersler ele alınıp, özellikle özel okullarda sınavlar yönelik akademik derslere ağırlık verilip MEB müfredatı dışına çıkılarak alanlara göre ilave dersler yapılmıştır.

Uzaktan veya çevrimiçi yapılan derslerde fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında belli noktalarda farklılaşmaların olduğu hem öğrenci hem de öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Uygulamalı ve soyut düşünme gerektiren fen ve matematik derslerinin uzaktan eğitimde farklı platformlar ve altyapı olanakları nedeniyle çeşitli zorluklar yaşanmaktayken sosyal bilimler alanındaki tarih, coğrafya, felsefe vb. branşlarda nispeten daha az zorluk yaşanmaktadır. Yükseköğretimde bu durum hibrit eğitim yönteminde (yüz yüze ve uzaktan eğitimin beraber yürütüldüğü yöntem) tezahür etmektedir ve uygulamalı fen dersleri yüz yüze işlenirken, daha sözel, sosyal dersler uzaktan devam etmiştir. Uzaktan eğitimin branş bazlı farklılaşması katılımcı öğrencilerin görüşlerine şu şekilde yansımıştır:

“Fiziki zaten normalde de zor anlıyoruz online derslerde iyice kötüye gitti her şey. Benim 11. sınıf fizik adına bomboş geçti diyebilirim.” (Ö20).

“Matematikten falan zaten anlamıyorduk, kolay yoldan geçtik dersleri sınavlar uzaktan olunca. Sıkıntı yok yani benim için geçelim yeter.” (Ö13).

“Fizikçi zaten yaşlıydı online derslere hiç uyum sağlayamadı. Ben arkadaşşıma yoklamada kendi ismimi yazdırıyordum, derslere katılmıyordum.” (Ö15).

“Biyoloji içerik olarak biraz daha sözel gibi görünüyor ama öyle değil. Online derslerde fizik ve matematikte olduğu kadar

biyolojide de zorlandım. Yüz yüze daha çok seviyordum biyolojiyi.” (Ö2).

“Bizim için en önemli dersler fizik, kimya matematik. Onlar için okulda ekstra çalışmalar yapılması gerekir. Uygulamalı sayılır bu dersler. Nasıl üniversiteler de tıp ve diş hekimliği fakülteleri derse devam ediyor Fen liseleri de sayısal derslere devam etmeli. Türkçe, sosyal uzaktan olsa da olur çok önemli değil.” (Ö18).

“Uzaktan eğitimde en iyi dersler rehberlik, müzik falandı bence. En azından biraz sohbet ediyorduk, arkadaşları görüyorduk.” (Ö11).

Görüldüğü gibi öğrenciler uzaktan eğitim döneminde, normalde de zorlandıkları branşların daha anlaşılabilir hale geldiğini belirtmişlerdir ve evde kalma sürecinde daha iyi vakit geçirdiklerini düşündükleri rehberlik, müzik gibi dersleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Sosyalleşme durumlarının bitme noktasına geldiği bu dönemde öğrencilerin sohbet edip, öğretmenleri ve arkadaşlarıyla ders dışı etkileşime girdikleri anlarda daha rahat hissettikleri gözlenmiştir. Branş bazlı farklılaşma noktasındaki katılımcı öğretmenlerin düşüncesi ise şu şekildedir:

“Bizim işimiz (Türkçe-Edebiyat) daha rahattı aslında notları yansıtıp sözlü şekilde anlatıyordum. Diğer branş öğretmenleri özellikle bildiğim kadarıyla matematik-geometriciler zorlanmışlar soru çözümlerinde vs.” (K9).

“Gerekirse haritayı ekrana yansıtıp anlatıyorum çok sıkıntı olmuyor. Bazı matematiksel işlem yaptığımız konularda ufak zorlandılar sadece ama diğer konularda iyi bile oldu diyebilirim uzaktan eğitime geçilmesi. Görselleri çok rahat ve hızlı kullanabiliyoruz.” (K13).

“Anlatılan konu ile ilgili belgesel tarzı kısa videolar veya görseller kullanma şansımız bilginin kalıcılığı noktasında önemli bir avantaj oldu aslında bizim (Tarih) için. Eskisi gibi kara düzen tahtaya yaz anlat-geç olunca öğrenci tam anlamıyla içselleştiremiyordu. Etkili kullanan için uzaktan eğitim önemli bence.” (K11).

“Okulda deneyle veya materyallerle anlattığım dersi online derste ne kadar etkili anlatabilirim? Sosyal dersler olsa sıkıntı yok hatta daha rahat olurdu belki online ama fizikte öyle değil. Fizikğin doğasına aykırı sadece konuşarak anlatmak.” (K2).

“Aslında uzaktan eğitime geçtikten sonra en olumsuz etkilenenler fen derslerine girenler olduğu kadar bizleriz (rehberlik). Bizim işimizin büyük bölümü etkileşim, karşılıklı konuşma üzerine dayanıyor. Aynı etkiyi görüntülü veya sesli konuşma hiç vermiyor. Tüm öğrencilerimle tek tek görüşmeye kalksam zaman yetmiyor gün içinde.” (K14).

Öğretmenlerin beyanlarından çıkarılacağı üzere dijitalleşen eğitim döneminde kendi branşlarıyla alakalı olarak bazı dezavantajlı veya avantajlı durumlar yaşamaktadırlar. Özellikle matematik ve fen branşlarındaki (fizik-kimya-biyoloji) öğretmenler uzaktan eğitimin derslerin işleyişini olumsuz etkilediği noktada fikir beyan ederken sosyal bilimler alanında eğitim veren öğretmenler daha avantajlı olduklarını dile getirmişlerdir. Etkin internet ve görsel kullanımı sosyal bilgiler alanında uzaktan eğitimde öğretimi kolaylaştırdığı tespit edilmiştir.

6.4. Dijital Eğitimde Fırsat Eşitsizliğinin Derinleşmesi

Tıpkı toplum içerisinde olduğu gibi toplumun küçük bir örnekleme niteliğinde olan eğitim sistemi içerisinde de bazı eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu doğrultuda sosyokültürel ve ekonomik sermaye farklılıkları olan öğrencilerin eğitim imkânına erişim noktasında da eşitsizlikler yaşanabilmektedir. Bu sorunlar doğrudan veya dolaylı şekilde akademik başarıyı noktasında belirleyici olmaktadır.

Eğitim ile ilgili süregelen tartışma konularından biri olan fırsat eşitliği (veya eşitsizliği), hem devlet politikası gereği siyasetin hem de sosyolojinin odak noktası olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, toplumsal tabakalaşma ve sınıfların varlığı devam ettiği müddetçe tartışma konusu olacaktır. Özel okulların, özel kurs merkezlerinin ve yükseköğretim aşamasında özel üniversitelerin varlığı ücretli eğitim hakkı sunması hasebiyle eğitimde fırsat eşitsizliğinin somut şekilde yaşandığı alanlar olarak görülmekteyken eğitimdeki “dijitalleşme” eşitsizlik alanını, en azından lise kademesindeki özel eğitim kurumlarında, daha da genişlettiği tespit edilmiştir.

Eğitimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi eğitimin yaygınlaşması ile eğitim kalitesinde belli standartları tutturabilmek için bazı yeterliliklerin sağlanabilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda geleneksel eğitim modeli ile (yüz yüze) öğrenmeye alışkın öğrenciler ve öğretmenler teknoloji kullanımı konusunda yetkin değillerse zorlanabilmektedirler. Yeniliğe ve teknoloji kullanımına açık olmayan, geleneksel eğitimi benimseyen öğretmenlerin yanı sıra dijital okuryazarlığı kısıtlı olan veya yeterli imkânı olmayan öğrencilerin varlığı uzaktan/çevrimiçi eğitimin kalitesini olumsuz şekilde etkilemektedir. Ayrıca uzaktan eğitimin gerçekleştirildiği mecralarda altyapı sorunlarının yaşanması da eğitim kalitesini etkileyecek başlıca faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu koşullar bulunan bölgelere, okullara ve bireylerin sosyo-ekonomik sermayelerine göre çeşitlilik göstermesi eğitimdeki fırsat eşitsizliğini bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır.

Her toplumda bulunan sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye açısından farklılaşan gruplar toplumun heterojen bir yapıda olmasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda bahsi geçen grupların ihtiyaçları farklılaşmakta ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılayamadığı noktada sosyal devlet anlayışı devreye girmektedir. Fırsat eşitsizliğinin eğitim boyutuna bakılacak olursa dezavantajlı gruplar ilk olarak uzaktan eğitime erişim sağlayabileceği materyallere sahip olma noktasında sorun yaşayabilmektedirler. Sadece ekonomik sebepler değil bazı fiziksel veya zihinsel engelleri sebebiyle eğitime yüz yüze devam etmesi elzem olan bireylerin uzaktan eğitim döneminde bu engelleri olmayan bireylere göre daha fazla zorlukla karşılaşmaları aşikârdır. Sadece çevrimiçi derslere katılım noktasında değil özel ders alabilme fırsatı, materyallerin yanı sıra ilave kaynaklara erişim gibi birçok noktada gruplar arası farklılaşma gün yüzüne çıkabilmekte ve yüz yüze eğitim döneminde de var olan bu durum, dijitalleşme döneminde eğitimde fırsat eşitsizliğini dönüştürmüş ve perçinlemiştir. Bu paralelde katılımcıların ilgili görüşleri aşağıdaki beyanlarda görülmektedir.

“Vallahi hocam okullar kapanınca benim için ders işi bitti. Çalışmaya gittim, evden ayrıldım konteynerde yaşadım. Annemi, babamı görmüyordum neredeyse.” (Ö15).

“Biz çiftçiyiz hocam, okullar kapalı olunca evde kalıp ders dinleyeceğim diyemedim tabii. Okul açıkken bile ihtiyaç olduğunda yardıma gidiyordum. Online eğitim döneminde genellikle orada burada çalıştım. Derslere giremedim.” (Ö17).

“Uzaktan eğitim beni çok etkilemedi diyebilirim. Kurs merkezine gidiyordum orası yüz yüze eğitime devam etti gidip geldim. Özel derslere de devam ettim hatta daha rahat oldu bu dönemde hocaların da boş zamanı arttı.” (Ö16).

“Online derslerden verim alamıyordum. Okulda dersime giren hocalardan özel ders aldım normal devam ettik oradan çoğuyla.” (Ö1).

“Okulun online derslerine girmedim ama özel online derslere devam ettim öyle daha iyi oluyordu.” (Ö3).

“Aynı dersi ders programına göre online anlatıyoruz anlayamıyoruz diyorlar özel ders olarak yayına yine bir sınıf dolusu kişi alıyorum ondan memnunlar. Çocuklar da tuhaf illa para verip ders alacaklar.” (K4).

“Okuldaki öğrencilerden doğru düzgün bilgisayarı, tableti olmayanlar var. Aynı zamanda özel okulda da derse giriyorum onların öyle sorunları yok. Hepsinde fazla fazla var ama derse sokamıyoruz onları da.” (K5).

Öğretmen ve öğrenci görüşlerinden açıkça görüleceği üzere uzaktan eğitim döneminden etkilenme durumu ekonomik sermayeye göre değişiklik göstermektedir. Ekonomik yetersizliklerden dolayı aynı koşullarda eğitim görmek bir yana hiç erişemeyen öğrencilerin varlığı durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Ailelerinin mesleği gereği uzaktan eğitim döneminde derslere katılmak yerine ailelerine destek olmak zorunda kalan öğrenciler olduğu gibi aynı dönemde online eğitimlere ek olarak özel ders alma imkânı bulan öğrencilerin eşit koşullarda mücadele etmedikleri sonucuna ulaşılabilmektedir.

6.5. Dijital Okuryazarlığın Bilgiye Ulaşmadaki Rolü

Okuryazarlık kavramı sadece okuma ve yazma durumuyla sınırlı olmayıp bir alana yönelik bilgi ve becerilerin toplamını da ifade etmektedir. Dijital okuryazarlık olgusu da teknolojinin olanaklarını

kullanarak bilgiyi bulma, kullanma ve paylaşma süreçlerine tekabül etmektedir ve salgın sürecinde uygulanan uzaktan eğitimle ilgili bir diğer sorun da öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki farklılıklardır.

Tüm öğrencilerin en temel olarak bir şekilde uzaktan eğitime katılımı sağlansa dahi (ki bu bile çok güçtür) bu öğrencilerin uzaktan eğitimden aynı düzeyde fayda sağlayabileceği varsayımı gerçekliği yansıtmamaktadır. Öğrenciler dijital okuryazarlık açısından buldukları sosyo-kültürel ve ekonomik çevreden dolayı belli oranlarda farklılaşmaktadır. Dolayısıyla kendisine dijital yolla aktarılan eğitim süreçlerinden, dijital okuryazarlıkları farklı olan öğrencilerin aynı verimle yararlanması gerçekçi olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin kendilerine sunulan dijital kaynakları kullanabilme, benimseme ve çevrimiçi bir platform üzerinden sağlıklı bir şekilde algılama kapasiteleri verilen eğitimden alınan verimi değiştirmektedir. Uzaktan eğitim materyallerine sahip olsalar bile bunlara çok daha önceden sahip olan ve kullanma noktasında yetkinliğe ulaşan öğrencilerle arasında farkların ortaya çıkması olasıdır. Katılımcı öğrenci ve öğretmenlerin eğitimde teknolojiyi kullanma yönündeki görüşleri aşağıda doğrudan alıntılarla aktarılmıştır.

“Bizim fizikçi telefonu zor tutuyordu bırakın ders anlatmayı. Yüzünü bile tam göremiyorduk yakından tutuyordu yüzündeki izi izliyorduk ders boyunca.” (Ö15).

“Whatsapp grupları kuruldu çözemediğimiz soruları atalım diye hoca Matematik sorusunu sesli anlatmış sanki Türkçe anlatıyor. Fotoğrafın üzerine yazmayı bilmiyor sanırım.” (Ö9).

“Dersi anlatmayı bırakın bizim hocalar Zoom’dan dersi açamıyordu bile.” (Ö20).

“Öğretmenlerin kendilerini geliştirmesi gerek. Ne akıllı tahta kullanabiliyorlar ne de online ders platformlarını. Fen lisesini kazanmak için biz başarı gösterdiysek hocaların da her konuda yeterli olması gerekli diye düşünüyorum.” (Ö18).

“Abim benden bir yaş büyük, o da bu sene sınava hazırlanıyor. Bu zamana kadar hep bilgisayarla iç içe olan oydu, ben mecbur kalmadıkça kullanmıyordum, anca film falan... O yüzden

online derslerde veya online sınavlarda o daha hakim oluyor işe, ben ondan yardım istiyorum. Çok da sevemedim açıkçası bu işi o çabuk alıştı bana göre.” (Ö24).

“Özel okulda yaptığım online derslerde devlettekilere nazaran daha az teknik sıkıntıyla karşılaşıyoruz. Doğal olarak teknolojik imkânları daha yeterli özeldekilerin. Bizim çocukların yarısı uzaktan eğitime geçince ilk defa tablet aldılar.” (K5).

“Çocuklar daha önce hiç online derse girmedikleri için bir de çoğunda bilgisayar, tablet yokmuş telefondan girmeye çalışıyorlar. Konuşmaları gereken zamanda sesi açamıyorlar, susmaları gereken yerde ses açık kalıyor arkadan gürültü geliyor, daha neler neler. Bizim ülkemiz uzaktan pek uygun değilmiş bunu görmüş olduk.” (K7).

Hem öğretmen hem de öğrenci beyanları esas alındığında dijital okuryazarlığın uzaktan eğitim sürecini doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu durum eğiticinin yaşı gereği teknolojik materyallere hâkim olamamasından yani kuşak farkından kaynaklandığı gibi, öğrencilerin açısından ise daha çok ekonomik yetersizliklere dayandırılmaktadır. Örnekleme grubundaki özel okulda eğitim gören öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyeleri daha iyi düzeyde olurken, devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim döneminde yeni yeni bu özelliklerini geliştirmek zorunda oldukları belirtilmiştir. Bilgiye ulaşma noktasında dijital okuryazarlık ve yabancı yetisi teknoloji çağında belirleyici unsurlardır. Türkiye’de hemen hemen her kademede uzaktan eğitimde zorluklar yaşanmasın ek olarak bir de dijital okuryazarlık farkı eklenince nitelikli eğitime her kesimin aynı oranda ulaşma imkânı güçleşmiştir. Dijital okuryazarlık noktasındaki farklılaşma sadece ekonomik sebeplerle de açıklanamamaktadır. Aynı evde, ailede büyüyen bireylerde bile teknolojik materyalleri kullanım ve küresel bilgiye erişim noktasında farklılaşabildikleri tespit edilmiştir. Burada belirleyici etken ilgi alanlarının değişkenliği ve alışkanlıklar olabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

2019 yılında ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını tüm hayatı etkileyen bir olgu haline gelmiştir. Başta sağlık alanı olmak üzere çoğu sektör bu durumdan etkilenmiştir.

Eğitim de bu dönemde en büyük dönüşüm yaşanan sektörlerden biri olmuştur. Türkiye’de de acil ve mecburi şekilde geçilen “uzaktan/online eğitim” ciddi bir sınav haline gelmiştir. Araştırma kapsamında uzaktan eğitimin ülkedeki yansımaları öğrenci ve öğretmen odaklı olacak şekilde büyük çoğunluğu 2020-2021’de olmak üzere görüşmeler yapılmıştır. 2021-2022 eğitim öğretim yılında da bazı görüşmeler devam ettirilmiş, gözlemler yapılmış ve farklı boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular araştırma amaçlarıyla çoğu oranda paralellik göstermektedir. Öğrencilerin evde kalma süreçlerinde psiko-sosyal açıdan zor bir dönem geçirdiği sınıflar öğrenciler tarafından desteklenmiş ve betimlenmiştir. Bunun sonucunda okulun eğitim işlevinin yanı sıra toplumsal bir mekân olarak sosyalizasyon işlevinin de önem arz ettiği ve bu dönemde sektöre uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzaktan eğitimin, bu durumdan etkilenen kişilerin gündelik hayatlarına sirayet ettiği ve belli alışkanlıklarını değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Gündelik hayatın bir başka yönünü oluşturan zaman kullanımı ve kurumlar sosyolojisinin bir alt dalı olan boş zaman kurumu da uzaktan eğitim döneminde belli dönüşümlere uğramıştır. İnsanların boş zamanlarını değerlendirmesini önemli ve zorunlu gören boş zamanlar kurumu, bireylerin bu zamanları verimli değerlendirerek topluma faydalı olacağını öne sürmektedir. Öğretmen ve öğrencilerin okul dışındaki süreçleri boş zaman olarak nitelendirilebilirken bu süreçlerde dinlenme, eğlenme ve sosyalleşme imkânı bulmaktayken uzaktan eğitim döneminde bu süreç çok daralmıştır. Öğretmenler için mesai saati kavramı neredeyse ortadan kalkmış, toplantılar, dersler, soru çözüm saatleri gece vakitlerine kadar esnetilmiştir. Aynı şekilde öğrenciler için de bu süreçte sadece okul saatlerinde ders işleme durumu esneyerek akşam saatlerinde de gönüllü veya zorunlu şekilde ders görmeye başlamışlardır. Tüm bunların sonucunda öğretmenler, öğrenciler, idareciler ve veliler için esnek zaman algısı oluşmuştur.

Uzaktan eğitimin, eğitsel yansımalarında ise öncelikle sosyal bilimler alanındaki dersler ile temel bilimler alanındaki derslerin bu dönemde farklılaştığı tespit edilmiştir. Temel bilimler yani matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi derslerin doğası ve kazanımları gereği uzaktan, sanal şekilde yapılan derslere uygun olmadığı, sosyal bilimlerin yani tarih, coğrafya, felsefe gibi derslerin ise nispeten daha

uygun ve uygulanabilir olduğu görülmektedir. Son olarak uzaktan eğitimin toplumsal tabakalaşma boyutuyla ilgili sonuçlarına bakılacak olursa; teknolojik materyallere ve nitelikli eğitime ulaşma imkânlarındaki farklılık eğitimde fırsat eşitsizliğini perçinleyen, somut bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijitalleşen eğitim dönemindeki fırsat eşitsizliğini Pierre Bourdieu'nun “yeniden üretim” teorisiyle destekleyebiliriz. Bourdieu'ya göre eğitim, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alandır. Aileden gelen avantajlı veya dezavantajlı durum eğitim ile perçinlenmektedir. Dijitalleşen eğitim çağında yeniden karşımıza çıkan bu eşitsizlik, ekonomik sermayesi düşük olan bireylerin nitelikli eğitimden yoksun kalmasına ve buna paralel şekilde eşitsizliğin kendini yeniden üretmesine sebebiyet verecektir. Fırsat eşitsizliğinin bir diğer göstergesi ise dijital okuryazarlık ve bilgiye ulaşma imkânlarındaki sınıfsal farklılıklardır. Bu noktada yine Bourdieu sosyolojisinin temelini oluşturan olan habitus ve sermaye kavramlarına atıfta bulunarak açıklayabileceğimiz, bireylerin içinde buldukları aile ve kültür ekseninde dijital okuryazarlığı ve bilgiye ulaşma fırsatı farklılaşabilmekte, bir kesim dezavantajlı konumda yer alabilmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgularda devlet okulunda okuyan veya veli mesleği olarak daha alt-orta kesime yakın olan bireylerin dijital okuryazarlıklarının, özel okulda okuyan öğrencilere göre nispeten daha düşük olduğu görülmektedir.

Tüm bu bulgular ve gözlemler ışığında eğitim sisteminden herkesin eşit şekilde verim alabilmesi ve uzaktan eğitimin de bunun bir parçası olduğu gerçeği göz önüne alınarak bazı önerilerde bulunulacak olursa öncelikle, öğrencilerin uzaktan eğitim durumunda öğrenmeye hazır motivasyonda bulunması için eğitimcilerle gerekli hizmet içi eğitimin sağlanması ve velilerle sosyalizasyon süreci noktasında iş birliği içerisinde çok boyutlu bir çalışma yapılması etkili olacaktır. Eğitim-öğretim planlarının, müfredatın ve kazanımların çevrimiçi eğitime elverişli hale getirilip uygulanabilir olması tamamen veya hibrit şekilde online eğitime geçişi kolaylaştıracaktır. Eğitimde niteliği artırabilmek için teknolojik altyapının yeterli ve uygulanabilir hale getirilmesi başlıca amaçlardan biri olmalıdır. Ayrıca altyapıya erişim noktasında hem öğrenciler hem de öğretmenler arasında fırsat eşitsizliğinin en aza indirilmesi, dijital okuryazarlık konusunda dezavantajlı grupların sosyal devlet ilkesi gereği desteklenmesi gerekmektedir. Böylece toplumun devamını sağlayan ve geleceğini

belirleyen en önemli faktörlerin başında gelen eğitim, herkes için ulaşılabilir ve etkili duruma gelerek genele hitap edebilecektir.

Kaynakça

- ACAR, Mustafa (2020). “Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal Ve Akademik Hayatta Ne Değişecek De Değişmeyecek?” M. Şeker, A. Özer Ve C. Korkut (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (s. 279-298). Türk Bilimler Akademisi.
- ARAT, Tuğay ve BAKAN, Ömer (2011). “Uzaktan Eğitim ve Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(1-2), 363-374.
- ARSLAN, Elif Türkan ve DEMİR, Hüseyin (2017). “Sağlık Çalışanlarının Hasta Mahremiyetine İlişkin Tutumu: Nitel Bir Araştırma”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 191-220.
- ARSLAN, Kevser, GÖRGÜLÜ ARI, Aslı ve HAYIR KANAT, Meryem (2021). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Verilen Uzaktan Eğitim Hakkında Veli Görüşleri”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(57), 192-206.
- ASLAN, Hasbi (2015). “Sosyalizasyonun Bir Bileşeni Olarak Sanat ve Sanat Eğitiminin Rasyonellik Görünümü”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 235-248.
- BAKİOĞLU, Büşra ve ÇEVİK, Mustafa (2020). “Covid-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri”, *Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- BALAMAN, Fatih ve HANBAY TİRYAKİ Sevil (2021). “Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 52-84.
- BALTACI, Ali (2018), “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- BOURİDEU, Pierre ve PASSERON, Jean-Claude. (2019). “Yeniden Üretim, Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri”, (Çev. A. Sümer, L. Ünsaldı ve Ö. Akkaya), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- BOZKURT, Aras (2017). “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- CAN, Ertuğ (2020). “Coronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye’de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- CAN, Nazlı ve KÖROĞLU, Yavuz (2020). “Covid-19 Döneminde Yaygınlaşan Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi ve Eğitim Emekçileri Açısından İncelenmesi”, *Madde, Diyalektik ve Toplum Dergisi*, 3(4), 370-380.
- CRESWELL, John (2021). “Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni”, (Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÇAKIROĞLU, İlgin, PİRTİNİ, Serdar ve ÇENGEL, Özgür (2020). “Covid-19 Sürecinde ve Post-Pandemi Döneminde Yaşam Tarzı Açısından Tüketici Davranışlarının Değişen Eğilimi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma”, *İstanbul Ticaret*

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 81-103.
- EROL, Nilüfer (2011). “Toplumsal Değişme ve Eğitim: “Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar”, *Akademik Bakış Dergisi*, 5(9), 109-122.
- GIDDENS, Anthony (2013). “*Sosyoloji*”, (Düz. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GÖZÜBÜYÜK TAMER, Mine (2013). “*Okulu Terk Deneyimi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*”, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÜL ÜNLÜ, Derya (2021). “Covid-19 Pandemisi Dönemindeki Ev İçi Boş Zaman Aktivitelerinin Dijital Yansıması”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 38: 1-18.
- GÜRKAN, Emrah Safa (2022). “*Ezbere Yaşayanlar, Vazgeçemediğimiz Alışkanlıklarımızın Kökenleri*”, İstanbul: Kronik Kitap.
- KAVUK, Elif ve DEMİRTAŞ, Hasan (2021). “Covid-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Zorluklar”, *E-Uluslararası Pedagoji Dergisi (E-UPAD)* 1(1), 55-73.
- KAYSILI, Ahmet (2020). “*Okul Kültürünün Sosyal İnşası, Bir Eğitim Antropolojisi Araştırması*”, Ankara: Pegem Akademi.
- KESKİN, Merve ve ÖZER KAYA, Derya (2020). “Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi”, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- KOŞAR, Didem ve BAKIR, Nazan (2022). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Deneyimleri”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(4), 2231-2245.
- MOORE, Rob (2015). “*Eğitim Ve Toplum, Eğitim Sosyolojisinde Sorunlar ve Açıklamalar*”, (Çev. H. Arslan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- NORMAN, Denzin ve LINCOLN, Yvonna (2021). Ekici ve S. Yeşilçınar (Çev. Edt.), “*Nitel Araştırmalar Kılavuz Kitabı*”, Ankara: Vizetek Yayıncılık.
- OKTİK, Nurgün (2020). “*Sosyolojide Temel Kavramlar*”, N. Oktik, B. Varışlı ve M. Tuncer (Ed.), Eğitim sosyolojisi içinde (s.1-13). Ankara: Pegem Akademi.
- ÖZARSLAN, Yasin (2008). “Uzaktan Eğitim Uygulamaları İçin Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri”, [Konferans sunumu] 13, *Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 55-60.
- ÖZER, Mahmut ve EREN, Suna (2020). “Covid-19 Salgını ve Eğitim”, M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (s. 171-192). Türk Bilimler Akademisi.
- ÖZTÜRK, Hasret (2020). “Meslek Yüksekokulu Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitim Sürecinde Uyumlarının İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 74-97.
- PALABIYIK, Adem (2011). “Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(61-62), 121-141.
- SERÇEMELİ, Murat ve KURNAZ, Ersin (2020). “Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.

- TELLİ YAMAMOTO, Gonca ve ALTUN, Deniz (2020). “Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- TOPAL, Mesud (2021). “İbni Haldun Coğrafya Kaderdir, İlme Dayalı Bir Tarih Felsefesi”, İstanbul: Destek Yayınları.
- UYSAL, Ömer ve KUZU, Abdullah (2011). “Çevrimiçi Eğitimde Kalite Standartları: Amerika Örnekleri”, *Anadolu Journal of Educational Sciences International (AJESI)*, 1(1), 49-74.
- VARIŞLI, Berfin (2021). “Pandemi Sürecinde Eğitimin Dönüşümü: Çevrimiçi Eğitimin Sosyolojik Yansımaları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(26), 237-249.
- YILDIZ, Esmâ ve SEFEROĞLU, Süleyman Sadi (2020). “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Çevrim İçi Teknolojilere Yönelik Öz Yeterlik Algılarının İncelenmesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 33-46.
- YILMAZ, Ercan, MUTLU, Hüseyin, GÜNER, Burak, DOĞANAY, Gökhan ve YILMAZ Demet (2020). “Veli Algısına Göre Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Sürecinin Niteliği”, Konya: Palet Yayınları.
- WILLIS, Paul (2016). “İşçiliği Öğrenmek, Sınıf, İşçilik ve Eğitim: İşçi Çocukları Nasıl İşçi Oluyor?”, (Çev. D. Elhüseyni). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- https://www.nethaber.com/gundem/ebanin-cokmesi-milli-egitim-bakani-ziya-selcuku-sevindirdi-31590_02.01.2022.
- http://www.meb.gov.tr/meslek-liselerinden-beklenen-mujde-geldi-n95-standardinda-maske-makinesi-uretildi/haber/20744/tr_10.01.2022.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu'nun tarih sayı ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.